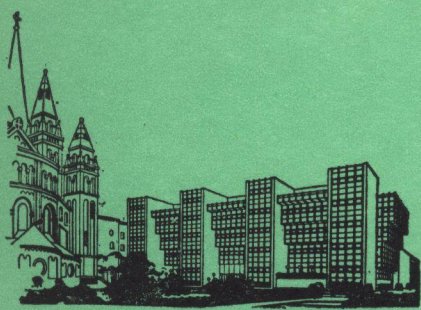

ISSN 0237-3742

5/90

SZEGEDI

K Ö N Y V T Á R I

MŰHELY

A tartalomból

- RUSZOLY JÓZSEF: A szegedi néptanács
KANYÓ FERENC: Szeged német megszállása
KANYÓ FERENC: Hadiállapot Szegeden
BÁTYAI JENŐ: A Holtzer család
HABERMANN GUSZTÁV: Erzsébet királyné
PÁL JÓZSEF: A Hitvallás története
MICHELLER MAGDOLNA:
Népi kollégiumok
Adalékok — Dokumentum
Vita — Búcsú — Szemle

87-89/1-4

Helyismereti és városfejlesztési szemle

Felelős szerkesztő
TÓTH BÉLA

Szerkeszti
GYURIS GYÖRGY

TARTALOM

Emlékezés

- 5 RUSZÓLY JÓZSEF: *A szegedi néptanács (1919)*
23 KANYÓ FERENC: *Szeged és Csongrád megye német megszállása 1944-ben*
36 KANYÓ FERENC: *Hadiállapot Szegeden és környékén 1944-ben*
54 DANKÓ IMRE: *Móra Ferenc marosvásárhelyi látogatásának debreceni vonatkozásai*

Múltunk

- 62 BÁTAYAI JENŐ: *A Holtzer család*
68 HABERMANN GUSZTÁV: *Erzsébet királyné*
80 PÁL JÓZSEF: *A szegedi Hitvallás története*
115 MICHELLER MAGDOLNA: *Népi kollégiumok Csongrád megyében*

Adalék

- 127 VASS ELŐD: *Szeged utolsó két évtizede a török uralom alatt*
132 BÁTAYAI JENŐ: *Engel Lajos emlékezete*
133 NAGY ERZSÉBET: *Somogyi Károly-adalékok*
135 KELLNER JÁNOS: *Adatok a Somogyi-könyvtár Kossuth-levelei (Szeged, 1986) c. kiadványhoz*
136 LÉNGYEL ANDRÁS: *Polányi Károly Szegeden*
141 SZABÓ TIBOR: *A pedagógus szakszervezeti mozgalom és az Alföldi tanítóegylet*

Dokumentum

- 147 VÁMBÉRI GUSZTÁV: *Emlékezés Foerk Ernőre*

Vita

- 151 VÁMOSSY JÓZSEF: *Fürdőváros?*
153 LÁNYI GYÖRGY: *Zsidók az 1919-es szegedi laktanya-akcióban*

Búcsú

- 155 APRÓ FERENC: *Giday Kálmán halálára*

Szemle

- 164 KLUKOVITSNÉ PARÓCZY KATALIN: *Algyő és népe*
168 TÓTH SÁNDOR: *Deszék története és néprajza*
170 MONOK ISTVÁN: *Csongrád megye évszázadai. Történelmi olvasókönyv 1.*
172 RUSZÓLY JÓZSEF: *Tanulmányok Csongrád megye történetéből 11. és 12.*

foglalkozik írásában. A szerző vizsgálja a három- és ötéves tervek megvalósítását, a termelőszövetkezetek kialakulását (Deszken elsők között jött létre termelőszövetkezeti csoport), ezek nehézségeit, a politikai hibákat és következményüket, az ellenforradalmat (amely egyébként a községet csak csekély mértékben érintette). A tanulmányban nyomon követhetjük Deszk 1956 utáni gazdasági és társadalmi fejlődését, amely az 1960-as évek második felétől lépett új szakaszába. Abonyiné Palotás Jolán a mai Deszk gazdasági életét, a községi termelőszövetkezet tevékenységét, a település infrastrukturális fejlettségét elemzi tanulmányában. Baranyi Kálmán a történeti statisztika műfajához tartozó írásában a község demográfiai viszonyainak alakulását vizsgálja az 1850 és 1970 közötti intervallumban. Következtetései nemcsak a múltra, hanem a jelenre vonatkozóan is elgondolkoztatóak. Rigó Jázonné művelődéstörténeti jellegű tanulmányában Deszk iskolaügyi helyzetét tekinti át az utolsó száz évben. Elemzésében szemléletesen világítja meg a sokszor mostoha körülményeket, amelyek közt az oktatás folyt az ellenforradalmi korszakban, majd foglalkozik az iskolák fokozatos demokratizálódási folyamatával, a nemzetiségi oktatás fejlődésével a felsza-

badulást követő időszakban. Deszk egészségügyének történetét Rusz Márk dolgozta fel. A szerző sok adattal mutatja be mind az 1945 előtti, mind pedig az 1945 utáni egészségügy helyzetét, s külön tárgyalja a deszki tüdőgyógyintézet múltját és jelenét is. Rády Velimir és Gyukin György a deszki szerb nemzetiség történetét vázolja fel a község kialakulásától egészen napjainkig. E tanulmány szerb fordítása zárja a kötet történeti részét, amelyet a község néprajzával foglalkozó tanulmányok követnek. A könyv végére mellékletként került képanyag igen szemléletes és jól tükrözi a falu múltját és jelenét. Sajnálatos módon névmutató nem készült – s ez talán a szép kiállítású könyv egyetlen komoly hiányossága – ami pedig megkönnyítette volna a terjedelmes kötet használatát.

A monográfia szerkesztője, Hegyi András és társszerkesztője Székely Lajos, valamint a már említett népes szerzőgárda közös munkájának köszönhetően Deszk lakói és a község múltja iránt érdeklődő olvasók olvasmányosan, ugyanakkor tudományos igényű és alaposan megírt tanulmányokból ismerhetik meg a falu történetét. (*Szeged-Deszk: Községi Tanács, 1984.*)

MONOK ISTVÁN

Csongrád megye évszázadai

A „... megye múltját, a lezajlott gazdasági, társadalmi és kulturális változásokat árnyaltan és korszerű szemlélettel” mutassa be – jelölte meg az általa szerkesztett kötet programját előszavában Blazovich László. Lehet netehát e szempontból végiglapozni a könyvet, megfogalmazni mondanódnakat. De térjünk vissza az előzményekhez.

Az egyébként Szegedről indult Degré Alajos jogtörténész, levéltáros élete végéig nem tudott megbarátkozni a szépívű,

ámde a megfelelő adatoltságot nélkülöző gondolatmenetekkel. *Zala megyei történeti olvasókönyve* tehát e kutatói magatartás eredménye, olvasókönyv jellege pedig megalkuvás az akkori művelődéspolitikai lehetőségekkel. Az is tény persze, hogy könyve műfajteremtővé vált, de már egy másik elképzelés, a művelt, történeti kérdések iránt érdeklődő lokálpatrióták, s a helyismereti mozgalom színvonalas kézikönyvekkel való ellátásának igénye jegyében. A kérdés most már, hogy ezeknek az

olvasókönyveknek mi a viszonyuk a helytörténeti tudományos kutatásokhoz – és ezzel visszatérhetünk a Blazovich László szerkesztette kötethez is.

Túl azon, hogy egy szakkutatónak a megyetörténeti olvasókönyv – mégha az valóban színvonalas is – csak ábécéje lehet, s nem kézikönyve (a szerzők sem ezzel a szándékkal adták közre), van egy fordítottság a dolgok menetében: elkészült a monográfia (pl. Szeged esetében), aztán az olvasókönyv, s talán majd egyszer az okmánytár. Még akkor sem teljesen indokolható ez, ha a kutatás nagy múltra tekint vissza. Számomra megnyugtatóbb lenne, ha elkészülne egy – akár kézirat gyanánt megjelenő – dokumentum-jegyzék, ezt a szakma kiegészítené; ezt követné az okmánytár, majd a monográfia. Ha ezek megvannak, akkor van mi alapján „ismetterjeszteni”; válogatni a dokumentumokban, s a monográfiából szemléletet tanulni, akár azzal vitatkozva is.

A fentiek ellen lehet persze találni ellenérveket az aktuális lehetőségekre való rámutatáson túl is; tehát szakmaiakat. Akármilyenek lennének is azonban ezek, azt nehezen lehetne elvitatni, hogy egy már elkészült okmánytárral a kezükben a szerzők, az idézett célhoz képest is ennyire egyoldalúan válogatnak. Lássuk ennek igazolásául az olvasókönyv egyes részeit közelebbről.

A címről csak megjegyzésként említem, hogy nem szerencsés. A megyére azonban jellemző a választás. Kár ugyanis történetírói véleményeket hangoztatni már a címben, főként, ha az egy forrás-szemelvénygyűjteményé. „A kezdetektől 1849-ig” cím például eléggé beszédes, s nem bízva rám, az olvasóra, hogy Csongrád megyében mikor volt „polgári forradalom és szabadságharc”; tehát hogy a könyv fellapozása nélkül biztos legyen abban, hogy mi a kötet felső időhatára.

A három nagy szerkezeti egység (Középkor, Török világ, A megye története az újratelepítéstől a forradalom és szabadságharc végéig) aránya a szerkesztő szemlélyével magyarázható, kevésbé a forrás-

adottságokkal. Természetesen az egyes korszakokra vonatkozó helytörténeti kutatások színvonalával is. Így tehát leginkább a török kort megelőző időket ismerjük. Ez a korszak a kötet legszínvonalasabb része is egyben. A jegyzetanyag példaadón alapos, a szövegrészek interpretációja mértéktartóan tömör. Nagy kár, hogy a szövegválogatáskor Blazovich László (e rész szerzője), csakúgy, mint a másik két korszak forrásainak gondozói is, kihagyta a „kulturális változások” árnyalt megismerését lehetővé tevőket. Egyáltalán alig van a kötetben művelődéstörténeti forrás. A ferences rend például a törökök előtt meg sem jelenik; pontosabban csupán holtukban, már ami az 1460-ból való, Kapisztrán János sírjánál történt csodákról szóló újlaki jegyzőkönyveket illeti. Szeged város és környéke középkori és reneszánsz műveltségének szakirodalma van, forrásokkal sem áll e korszak rosszul.

Vass Előd (a török-kori rész gondozója) és a Barta László–Oltvai Ferenc szerzőpáros is gyakorlatilag kihagyja a művelődéstörténeti forrásokat. Vass Előd hoz néhány ferences forrást, de a rendház alapításáról a leglényegesebb adatokat ő sem árulja el, kulturális szerepükről szűkszavú, jóllehet évről-évre lehet tudni a rendház tagnévsorait, fontosabb háztörténeti eseményeket stb. A 18. század közepéről már könyvtárakat is ismerjük (van kiadott katalógus), s azt is tudjuk kiktől kapták az egyes köteteket.

A jezsuita rend meg sem jelenik a városban, a piaristák is csak egy 1792-es szerződéssel, jóllehet a jegyzetből is tudjuk, hogy már 1720-ban itt voltak. Rájuk vonatkozóan is számos alapvető forrást publikáltak már.

Azt lehet mondani, hogy a megye, s Szeged város kulturális életének kutatását e kötet alapján nem lehet elkezdni; attól pedig távol áll, hogy az „árnyalt megismerést” lehetővé tegye.

A másik nagy hiányát az olvasókönyvnek abban látom, amiben egyik erényét a SZAKÁLY FERENC írta Szeged története

résznek: a csongrádi-szegedi diaszpórára gondolok. E mostani kötet ugyanis fel sem villantja az erre vonatkozó forrásanyagot. Csak egyetlen példa: a már kiadott studens-névsorok alapján, amelyekben az európai egyetemek magyarországi látogatói szerepelnek impozáns névsor állítható össze a városból, illetve a megyéből elszármazottakról.

De félreértés ne essék: a könyv ismeretője az előző egy (talán szerencsétlen) mondatába kapaszkodott bele, hogy kifogásolni valót találjon a könyvön. Mert kézbevéve a már megjelent megyei olvasókönyveket, bizony egyike a legjobbaknak: a periodizáció logikus, a kifejezetten politika, gazdaságtörténeti források kép-

viselve vannak, az egyes típusok tipológiai-
lag is magyaráztattak (nem egészen világos ugyan, hogy a 47. dokumentum után miért kellett értekezni a levéltartomány mibenlétéről, s az oklevél retorikájáról – mintha egy másik könyv néhány lapja keveredett volna ide); a jegyzetek pontosak, a mutatók jól használhatók e kötetten kívül is (pl. helynevek). Örvedetesen fellendülő hazai helytörténetírásunk értékes kötetéhez juthatunk tehát hozzá, meg-
lepően a felhasználói kör pénztárcájához méretezett áron (s ez már a kiadók – a TIT helyi szervezete, a Megyei Tanács és a Megyei Levéltár – dícsérete. (*Szeged: Csongrád M. Tanács, Csongrád M. Levéltár, 1985.*)

RUSZOLY JÓZSEF

Tanulmányok Csongrád megye történetéből 11. és 12.

A Dóm téri közgyűteményi palotában „társbérletben” két műhely munkálkodik: a Somogyi-könyvtáré és a Csongrád Megyei Levéltáré. Nem kis erőfeszítéseket tesznek azért, hogy rendszeresen köztegyék munkatársaiknak és a köréjük gyűlt kutatóknak helyi vonatkozású eredményeit. A könyvtár előbb, a levéltár később indította ugyan publikációit, mégis mostanára az utóbbi is behozta a lemaradását. A *Tanulmányok Csongrád megye történetéből* évről évre megjelenő, jól szerkesztett sorozatával, valamint egyéb kiadványai-
val, köztük a *Csongrád megye évszázadai* c. háromkötetes „történelmi olvasókönyv” darabjaival a több törvényhatóság, köztük a Város területéből 1950-ben megalakított megye távolabbi s közelebbi múltjának egyre több fehér foltját tünteti el. Az igazgató-szerkesztő Blazovich László fokozottan ügyel arra, hogy a székhelyen kívül, főképp Hódmezővásárhelyen s Szentesen tevékenykedő kutatók is megfelelő súlyal szerepeltetve a mai megye nagyobb része egyenletesen kapjon helyet a kiadványokban. Egyedül a Makó központú

csanádi résznel mutatkozott némi elmaradás, ami részben a kutatói érdeklődés más irányultságával volt magyarázható, ám az 1986. évi 10. kötet három megyetörténeti tanulmánya e helyzetben is javított. (E kötettről, mely szegedi vonatkozású írást nem tartalmaz, az Állam és Igazgatás 1987:6. számában írtam.)

Mint elsősorban Szeged-kutató s az átmeneti szünetelés után ismét nekilendülő *Szegedi Könyvtári Műhely* szemlélője mégis a Város történetét illető közleményeket keresem e sorozatban is. Örvedetes, hogy a két 1987. évi kötet, a 11. és a 12. többségben ezekből áll, ami a szerkesztői törekvésen túl a *Szeged története* munkálatainak előrehaladására is vall. Kár, hogy a 11. kötetet egymagában megtöltő Szántó Imre közölte *Szeged az 1848/49-es forradalom és szabadságharc idején* című tanulmány, a *Szeged története* 2. kötetében közreadottnál lényegesen bővebb (194 l.) közlemény nem elő-, hanem utótanulmányként, mintegy *post festum* jelenhetett meg. Megvitatása hasznára válhatott volna a monográfiának is.